

ЛЕКСИКА НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ В ГОВІРКАХ САРНЕНСЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FOLK MEDICINE GLOSSERY IN THE DIALECTS OF THE SARNY DISTRICT RIVNE REGION

Омельковець Р.С.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Примак М.А.,

*магістрант
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Стаття присвячена дослідженню лексичного складу західнополіських говірок, що становить особливий інтерес, оскільки саме в лексиці відображаються різноманітні зміни в мові діалектоносіїв, а Західне Полісся і сьогодні зберігає справжні скарби для славістики. Зокрема, розглянуто семантичні особливості лексики народної медицини та лікувальної магії в говірках Сарненського району Рівненської області. Встановлено, що аналізований матеріал належить до 17 лексико-семантичних груп. Характерною особливістю аналізованої групи слів є абсолютна наявність синонімів для багатьох понять. Часто в одному населеному пункті для позначення одного і того ж явища використовуються декілька понять. Більшість літературних найменувань, особливо іноземного походження, мають декілька фонетичних, морфологічних чи акцентуаційних варіантів. Тому, вдаючись до засобів народної фітотерапії, важливо правильно ідентифікувати рослину.

Ключові слова: номінація, засоби номінації, лексема, лексика народної медицини, західнополіські говірки.

Статья посвящена исследованию лексического состава западнополесского говора, который представляет особый интерес, поскольку именно в лексике отображаются разнообразные изменения в языке диалектоносителей, а Западное Полесье и сегодня хранит настоящие сокровища для славистики. В частности, рассмотрены семантические особенности лексики народной медицины и лечебной магии в говорах Сарненского района Ровенской области. Установлено, что анализируемый материал принадлежит к 17 лексико-семантическим группам. Характерной особенностью анализируемой группы слов является абсолютное наличие синонимов для многих понятий. Часто в одном населенном пункте для обозначения одного и того же явления используются несколько понятий. Большинство литературных наименований, особенно иностранного происхождения, имеют несколько фонетических, морфологических или акцентуационных вариантов. Поэтому, обращаясь к средствам народной фитотерапии, важно правильно идентифицировать растение.

Ключевые слова: номинация, средства номинации, лексема, лексика народной медицины, западнополесский говор.

The article deals with the investigation of lexical structure in Western-Polissian dialect which represents the particular interest as far as it concerns lexics reflecting different language changes in local dialect since the Western-Polissian preserves the real treasure for slavics philology. The work is devoted to the complex investigation of the lexics and semantic, word building peculiarities of the folk medicine and curative magic glossery in the dialects of the Sarny district Rivne region. The analyzed material is divided into 17 lexics and semantic groups. The distinctive peculiarity of the analyzed group of words is absolute presences of synonyms for many notions. Several notions are often used to denote the same phenomenon in one settlement or even in the respondent's conversation. Majority of the literary names, especially of foreign origin, have several phonetic, morphologic or accentuation variants. Therefore, it is important to identify the plant correctly according to folk phytomedicine.

Key words: nomination, tools of formation of titles, lexem, folk medicine glossery, westernpolissyan dialect.

Постановка проблеми. Вивчення діалектної лексики – одне з актуальних завдань сучасного мовознавства, оскільки дослідження різних її тематичних груп є цінним джерелом інформації як про мовлення діалектоносіїв, так і про їх позовне оточення. Тому сьогодні лінгвісти приділяють велику увагу ботанічній, мисливській, рибальській, будівельній, побутовій, географічній, тваринницькій лексиці та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктом діалектологічних студій стала і терміно-

логія народної медицини окремих регіонів України. О.М. Вікторіна дослідила лексику народної медицини і лікувальної магії в степових говірках Дніпро-Бузького межиріччя [1], Я.Ю. Вакалюк – у прикарпатських говірках [2], В.А. Прокопенко [3] та О.С. Стрижаковська – в буковинських говірках [4], О.Ф. Миголинець – на території Закарпаття [5; 6]. Вагомим внеском у дослідженні цієї лексики є колективна монографія М.В. Никончука, О.М. Никончука, В.М. Мойсієнка «Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії» [7].

Постановка завдання. Ця тематична група, як і багато інших, поки що вивчена недостатньо. Зокрема, ще не досліджено лексику народної медицини та лікувальної магії західнополіських говірок, хоча найменування лікарських рослин вже були предметом докладного вивчення [8; 9; 10]. Але Західне Полісся – це територія, «з якої наука може черпати без кінця найрізноманітніші дані» [11, с. 88], яка зберігає справжні «скарби для славістики» [12, с. 6].

Метою розвідки є виявлення за спеціально укладеною програмою номенів, які репрезентують лексику народної медицини в говірках Сарненського району Рівненської області, та окреслення лексико-семантичних особливостей цієї тематичної групи.

Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені за авторською програмою, яка охоплює 98 питань і містить кольорові зображення 62 видів лікарських рослин, поширених у Сарненському районі Рівненської області, що використовуються в місцевій народній фітотерапії. Із часом цінність таких матеріалів зростатиме, оскільки основними носіями знань у цій галузі є люди похилого віку, тому варто говорити про небезпеку поступової втрати інформації в цьому плані та необхідність її збереження.

Виклад основного матеріалу. Питання народної медицини здавна вивчаються в різних аспектах: біологічному, медичному, біохімічному. Лексика народної медицини цікавить і мовознавців. Такий широкий інтерес до цієї ділянки народної культури цілком закономірний і зрозумілий. Насамперед, він пояснюється високою ефективністю засобів народної медицини, які пройшли багатовікову апробацію, що не раз підтвердила їх надійність. Лікування травами часто значно дешевше, ніж їх офіційними аналогами, і, на думку респондентів, відповідає принципу «Як не допоможе, то й не зашкодить». Народна медицина – складний комплекс, в якому поєдналися позитивні емпіричні знання і засоби лікувальної магії, народна традиція і досвід місцевих спостережень. Крім суто практичних завдань, народна медицина цікава і як один із проявів світогляду і життєвого досвіду народу [13, с. 4]. Народні цілителі користуються цілком заслуженою повагою і часто володіють знаннями та досвідом, які стануть набутком офіційної медицини лише в майбутньому, якщо не будуть втрачені разом зі своїми носіями. Хоча відомо, що половину офіційних ліків у нашій країні виробляють із рослинної сировини, вітчизняна фармакологія використовує значно менше рослин, ніж відомо травникам. Народна медицина як

галузь традиційної культури пов'язана не тільки з раціональними, а й з ірраціональними народними знаннями, а замовляння – важливий компонент психотерапевтичних народних методик, що передбачають лікування словом [14].

На Поліссі здавна було багато відунів, знахарів, травників, які уміло використовували в боротьбі з хворобами арсенал природи. Варто зауважити, що таємниці знахарства їх носії зазвичай зберігали у великій таємниці: *ете так'е шо йа знайу / йа не м'ожу передават' / йа оно м'ожу / йак ужэ / не даі Б'ожэ ўже незд'ужатиму / йа перед'ам котр'омус' м'енішому / м'ожэ хтос' з в'нуков зах'оч'е знат' / йак сх'оч'е / за п'азухой г'этого нос'ім' не будэ // йа дес' м'атер'і дал'а понап'ісуване / там баг'ато мол'ітв'ей //*

Логіко-предметне членування зафіксованого матеріалу дозволило виділити 17 лексико-семантичних груп, які дають системне уявлення про досліджене явище. До них належать такі назви, пов'язані з лікувальною магією: 1) **назви особи, яка займається лікувальною магією або нетрадиційними засобами лікування:** *ба́бка, сц'іл'іт'ел'н'іца, цел'іт'ел'н'іца*; 2) **назви на позначення магічних дій, замовлянь:** *сп'ал'ват'; л'он сп'ал'уват'; сп'ал'у'ют / мол'ітва йе сп'е'ц'іал'на; сп'ал'ват' тр'еба / р'ожу да'же врач'і ка'жут' / шо тр'еба пал'іт'; йа'ц'ем' викач'уват'; зн'ат' порч'у; шепт'ат'; пошепт'ат'; до шипт'ух'і; шепт'ат' тр'еба; йак йа р'ожу пал'у / то йа ж мол'ус'а мол'ітвойу; тоже шепчут; ну / по вс'акому був'а'е л'іч'іца / а п'от'ім прих'одит' / шепт'а'ца; йа'кос' шепч'ут бор'ода'к'і; л'ак шепт'ати / виговорл'ати; от'ак вона нас шепт'ала; йач'м'ен' викач'вайут'; йа'кш'о ч'ір'йак'і'у баг'ато / ч'ір'йак'і'обс'ід'а'ют / то тр'еба викач'ват' хл'ібом; мол'ітца / мол'ітва низив'а'йеца соб'ач'е кач'ало; кр'ікл'і'в'іци-нос'ів'іци; помол'іласа / і не ст'ало; сц'іліт'; 3) **назви особи, яка зазнала впливу дії магії:** *згл'аз'аній, зур'оч'еній*; 4) **назви на позначення хвороби:** *бол'ач'ка, бул', хвор'оба, бол'езн'*; 5) **назви на позначення процесу перенесення хвороби:** *бол'і'е, незд'ужа'е, бол'іт'*; 6) **назви на позначення людини, що хворіє:** *бол'ній, хвор'ий*; 7) **назви на позначення важко хворої людини:** *бол'ній, д'уже бол'ній, сіл'но бол'ній, н'ікудишн'ій ўже, нікуди не потр'ібній*; 8) **назви на позначення хворобливої людини:** *здихл'ак, здих'ота, слаб'ій, хворобл'ив'ій*; 9) **назви на позначення звільнення від хвороби, одужання:** *на н'ог'і пост'авит', зн'ат' в'роки, м'ертвого п'ідн'ат', сц'іліт'*; 10) **назви на позначення недуг, насланих поглядом, словом, лихою думкою:** *зглаз, в'рок'і; поган'і оч'і*; 11) **назви на позначення хвороб:** *л'ак (переляк),**

n'ídríy (опущення шлунка), чир'еї (фурункул), бол'на голова (головний біль), без'сón':ица (безсоння), ч'орна бол'ез'н', чорна бул' (епілепсія), кр'ікл'ів'ици, врок'і, кр'ікл'ів'ици-нос'ів'ици, крикуні (дитячий плач); 12) назви на позначення речей, які стосуються магії: йаїц'а, мёртва вода, кв'іти з клáдб'ишч'а, п'ісок з клáдб'ишч'а; 13) назви на позначення замовлянь: шептáн':а (шептáн'е), удáри; 14) назви на позначення замовлянь: собáч'е кáч'ало, чир'еї Вас'іл'і (від чиряка), л'ак (від ляку), зглáз'ане, кр'ікл'ів'ици, кр'ікл'ів'ици-нос'ів'ици (від дитячого плачу); 15) назви особи, яка займається збиранням лікарських рослин: цел'ім'ел'н'ица; 16) назви особи, яка лікує людей лікарськими рослинами: знáхар, знáхарка, цел'ім'ел'н'ица; 17) назви на позначення лікарських рослин: тráви, з'іл':é, з'іл':ачка, травич'ка.

Здавна добре відомі нашим предкам і цілющі властивості багатьох трав. Народна медицина Полісся знає 435 видів лікарських рослин, у той час як офіційна медицина використовує лише 116 із них [15, с. 91]. На думку народних цілителів (*травник'ів (травник'ів), дóхтур'ів, знáхар'ів (знáхур'ів), вс'і ро'слé'ни дóже пол'ез'ни / йакшо́ вм'ийиш пон'імáти* // [16, с. 99]. Зауважимо, що терміни «травник», «квітник» увійшли у вжиток ще наприкінці XVII ст., причому під поняттям «травник» мали на увазі різноманітні лікувальні засоби [17 с. 160].

З огляду на обсяг, ми не можемо зупинитися на описі всіх лікарських трав, які використовують у народній медицині Сарненського району Рівненської області, тому зосередимо увагу лише на найбільш вживаних, вказуючи зафіксовані нами їх говіркові назви.

Однією з найвживаніших у народній фітомедицині рослиною є **звіробій звичайний** (*Hypericum perforatum L.*), який в Сарненському районі іменують переважно *зв'іробої*. Його добре знають у кожному населеному пункті й називають *«травною од 99 хвороб»*, тому що *п'ють почт'і в'ід ус'ого...* [16, с. 99]: */ п'йут / зв'іробої пáр'ат / і од жилудка / і од ч'ого хоч' / од п'еч'ин'і / і от йак худоба моч'ица //, / в'ін і зв'іра мóже вбит' / дóже сил'на росліна ётот зв'іробої / його багáто не мóжна / його трéба знат' пóрц'ийі / но воно тóже л'іч'ім гет' ус'і органи в живот'і / в гар'ілку к'ідáйут трóшк'і / в'ін ростé де хоч' / у нас у садбчу ростé / у чаї к'ідáйу його тóже //.*

У хаті кожного поліщука (особливо старожилів) серед кімнатних рослин обов'язково знаходиться **алоє деревоподібне** (*Aloe arborescens*) (*алóйя, алóйі, кол'учий вазон, кол'ук*), соком якого лікувалися з діда-прадіда:

/ і рáни сок тої л'іч'ім / і ожóг'і / і ёте / пйут його от жилудка / його так йід'áт пр'áмо з мéдом / сáхаром / намéл'вайут / л'ікарства так'і от жилудка рóбл'ат //.

Відвар із **багна звичайного** (*Ledum palustre L.*) (*багно́, багон (багун)*) також здавна відомий як лікувальний засіб: */ ну сáме лóч':е ёто ц'в'ім / завáрвайеш йак чаї / од кáшл'у // ц'в'ім з багна́ / його тóже п'йут / пáр'ат / йак ужé бронх'ім сил'ніі //.*

Ще однією ефективною при багатьох недугах рослиною є **береза повисла** (*Betula pendula*) або **бородавчаста** (*Betula pendula*) (*берéза, берéзов'і брúнк'і, пóч'к'і берéзов'і*). За словами респондентів, винятково цілющим засобом є настій із бруньок цієї рослини: */ настáйвайут вóдкою / онó обривáйут / ну от зáра / роспусkáйуца так'і мал'ес'ін'к'ийе і обривáйут / онó розбухáйут отó кóнч'ік'і тийі / то ўжé náдо обривáт' ййх навесн'і / шоб вони не роспустил'іса шоб вже л'істóч'к'і пýст'ат отак'івó шйшечк'і тейе шоб вони булі малéнк'і / йа покажу́ отамво́ у бутілці / ў мéне тóже йе настóїваній / і заліт' вóдкою / і тоди трóх'і шоб настóївалоса / ў мéне ўже мóже гóди два ч'і три стоїт / йак опáрила рúку / то примочвáла / тóже дóбре / або йакáс' рáнка то примочвáйу і примóчвайу // тóже настóївайут / да пйут / од тогó / од жилудка //.*

Дуже поширеною в лісах Сарненського району Рівненської області є **брусниця звичайна** (*Rhodococcum vitis-idaea L.*) (*брусн'іка, брусніца*), з якої готують не лише смачне варення, що також має цілющі властивості, а й використовують як засіб під час лікування нирок: */ варéн':а вáрат' дóже дóбре з йáблукáми або грúшáми дóже дóвго стоїт / брусніч'ник тóже пйут зám'іст' тóго / йак його / от з зóловий вже не берéтц'а / брусніч'ник тóже дóбре од пóч'ок //.*

Знайшла своє застосування в народній фітомедицині й **горобина чорноплідна** (*Aronia melanocarpa*) (*горобіна ч'орна, р'аб'іна*): */ йак сгúшч'вач' крóв'і ц'а р'аб'іна / і тейе / давл'ен'ийе / засіпат' йáгоди цукром / і настóйка бóде / але багáто пит' не мóжна //.*

Добре знаною в цьому регіоні травною, яка дуже часто входить до лікарських зборів, є **деревій звичайний** (*Achillea millefolium L.*) (*деревій, крованік, серпор'ізнк (серпорізнк), тис'ачолістник (тис'ач'ол'істн'ік, тис'ачолістник), мáточник*). Номені з коренем *кров-* зумовлені властивостями рослини спиняти кровотечу і сприяти загоюванню ран. Лікарські властивості рослини лежать в основі мотивації і таких номенів на позначення цієї рослини: *серпор'ізнк, мáточник* [8, с. 34]: /

ра́ни вѐл'ми го́йт оно́ / ёто л'іст'іч'ко / ма́ти / йак поруба́йу но́гу / і вона мен'і до ног'і / до ног'і / і на п'іич'етра́вл'ен'а хорошо́ вл'ійа́е / а б'іле (квіт-ки) йа па́ру йак / од ка́шл'у / то мо́жу гетегево́ к'інут' //.

Здавна жителі Полісся використовують потужні лікувальні властивості **дуба звичайного** (*Quercus robur* L.) (дуб), а особливо його кори: / корі́ дуба поло́ска́єм ро́та / промива́єм / інфе́кційу вбива́е / ге́ту стару́ кору́ / обдеру́ / да / вона́ висиха́е / да надкол'ва́йу надкол'ва́йу / кип'йатко́м запа́рвайу́ / да йак за́пах з ро́та / то вона́ вбива́е / інфе́кційу / і но́са Л'уба хлѐпц'ам промива́е // ко́ра до́бре / вот / ра́ни на то́го / йак ра́на / то промива́т' // поло́ска́т' ро́та / воспале́н'іе зн'іма́е у́ рот'і / пит' його́ / і од жи́лудка / ну по́рці'йу тре́ба / шоб но́рма бу́ла / і у́ гар'ілку його́ к'іда́йут //.

Живокіст лікарський (*Symphytum officinale* L.) (живокіст) – рослина, що добре відома як лікарська не лише у Сарненському районі. Вона входить до складу багатьох народних та офіційних препаратів зовнішнього та внутрішнього вживання. Найменування **живо'к'іст** зумовлене сприятливим впливом ліків із цієї рослини на зрощення кісток [8, с. 35]: / **натира́н'е** ро́бл'ат / і воспале́н'іе сн'іма́е / і жи́вит ко́сточку // до́бре натира́т' ото́ йак но́г'і бол'ні́ / ру́к'і бол'ні́ / спі́на бол'іт / то ду́же до́бре // ко́рен'а ко́рен'а жи́воко́сту / пор'іза́т' його́ / др'ібнен'ко / да́е того́ / і насто́ivat' / і до́бре натира́ц'а / натира́н':а до́бре //.

Одним із основних об'єктів народного промислу поліщуків, що славиться своїми смаковими та лікарськими властивостями, є **журавлина болотна** (*Oxycoccus palustris* Pers.) (журавліна (журахфіна), кл'у́ква): / а кл'у́ква / од вс'ого́ йід'ат / од чо́го хоч //.

Перевіреною віками протипростудним засобом вважають місцеві жителі **каліну звичайну** (*Viburnum opulus* L.) (калі́на, калі́на): / з де́рева зрива́йу йак в'іс'іт зимо́йу / да к'іда́йу у́ ча́й / да па́р'у / віс'іт на де́рев'і / пошла́ зорва́ла / напа́рила / засип'йу са́харом да зрѐб'ітца в'іном //.

Кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale*) (кул'ба́ба, кул'ба́ ба́ба) мешканцями Сарненського району використовується не лише в медичних цілях, але й у кулінарії: / **варѐн'е** ва́рат / і насто́ива́йут на натира́н'е цв'ето́ч'к'і то́же / і ко́рен' кул'ба́би ка́жут то́же / вѐл'ми ж корі́сний // то́же до́бре од ка́шл'у пит' / мед ва́рит' / цв'іто́ч'к'і зрива́т' / реут кв'іточ'к'і́ / і / ва́рат ва́ре́н':е / і гет' йак мед / йак ба́гато дасі́ са́хару да по но́рм'і / то вун гу́стий / таке́ йак мед //

кул'ба́ба од ка́шл'у / і то́же ме́док ва́р'ат з ётой кул'ба́би //.

Кріп городній, чи пахучий (*Anethum graveolens* L.) (окр'і́п (окро́п, укро́п) не лише посідає особливе місце серед прянощів української кухні, але й здавна відомий лікувальними властивостями: / то́же л'уди па́рат п'йут од взду́т':а жи́вота́ / от́ йак кол'іс' / тепѐр вже д'іт'ам да́йут шо хоч / а кол'іс' не бу́ло / окр'і́пч'ік па́рили / дава́ли потро́шку / йак дит'а́тко / ча́йок //.

Кропива жалка (*Urtica urens* L.) (кро́півá, кро́півá кінс'ка, се́куч'а кро́півá) цінується респондентами і як лікарська рослина, і як багата на вітаміни рання зелень: / кро́півá / у́ н'ї ба́гато в'ітам'іно́у / ча́сто гу́сто ра́но навесн'і́ вона́ вила́зит' / і кроу́ остано́вл'а́ет / йа́кос' мен'і при́п'ісвали //.

Здавна поблизу помешкань садили **липу серцелисту** (*Tilia cordata* Mill.) (лі́па (л'і́па)), цінуючи це дерево за гарний запах під час цвітіння, медоносні та цілющі властивості: / то́же од ка́шл'у / ча́й зава́рват' / про́сто зава́рват' ц'в'іт / не гетийево́ л'істо́ч'к'і́ / а ц'в'іт // ме́д з цв'іто́ч'к'і́у ва́р'ат // од ка́шл'у / од ді́хал'них тих шлахі́у / ча́й па́р'ат / да ме́д ро́бл'ат лі́повий / понау́ч'валіс'а тепѐра / на па́рит' ё́того л'іст'а́ / да з круши́ни / зна́єте шо та́к'е круши́на / да круши́на / да м'я́та / да́й прода́йут / да ака́ці́йу / син у́ н'о́го йе / да хо́дит по лу́гу / збира́е вс'а́к'і з'іл':ачка / да на́парат' його́ / на́парат' / бере́ вже одц'ідит' його́ / са́хару доба́ййа́е / і ка́же шо то ме́д / од':ел'но з лі́пи / то ка́же з круши́ни / нава́рит' / і та́к / трѐшки ме́ду доба́вит' / і ка́же / шо то лі́повий //.

Поширеною ягідною культурою на присадибних ділянках жителів Сарненщини є **малина європейська** (*Rubus idaeus*) (мал'і́на): / то́же ка́жут' шо до́бре од ка́шл'у / йа кол'іс' / ха́й Бог мі́лує / у́же йа́кос' ге́то / то про́шло / у́ одно́м ро́ці́ да та́к'ї́ буу́ ка́шел' / ну задиха́лас' / і шо у́же не пи́ла / о / а пошла́ да на́р'ізала мал'і́ни розо́к зимо́йу / да на́р'ізала кал'і́ни розо́к / да вз'ала́ ба́гна́ / йак ста́ла пит' то ча́й / та́к'ї́ гар'ачі́й / держа́ла на плит'і́ / пи́ла й пи́ла / да́й дау́ Бог //.

Мелісу лікарську (*Melissa officinalis* L.) (мел'і́са, мн'а́та, котѐвник) і **м'яту перцеву** (*Mentha piperita*) (мн'а́та) цінують за декоративні (приємний запах) та лікарські властивості (заспокійливу, знеболювальну та спазмолітичну дію): / і заспо́к'йлі́ве / і жи́лудок то́же та́к га́рно при́йа́е // па́рат / у́ ча́й к'іда́йут / м'іша́йут //.

Мухомор червоний (*Amanita muscaria* L. ex Fr.) (мухо́мо́р), відомий своїми отруйними властивостями, використовується травниками для

приготування настоянок, якими лікують біль у суглобах: / *отó йак óсену грибá знайдеш / да так'її старій гриб / то тóже дóбре натурáт' сустáви // рóбл'ат' натурáн'е / от сáме ім'ен:о / крáсний мухомóр / збирáйеш отó óс'ін'у / крáсний мухомóр / йогó зал'івáйеш гор'їлкою //*

Нагідки лікарські (*Calendula officinalis* L.) (наг'ідк'ї, кал'єндула), що вирощують на квітниках, крім естетичної функції, можуть виконувати й ряд лікувальних: / *от простуду / от кáшл'у / сам'ї кв'їточк'ї / мóжна / на тóму / настóйку роб'їт' / натурáц'а / і мóжна запáрват' і пит' / кал'єндула дóуже кор'їсна //*

На випасах та узліссях часто трапляється **дивина залізняковидна** (*Verbascum phlomidoides*) (коров'їак, дивина), яку мешканці навколишніх сіл використовують для лікування захворювань травної системи: / *йогó зривáт' єт'ї цв'їточ'к'ї і нап'їхáт' ў банку / тóже настóйвайеца на вóдц'ї / кол'ї понóс в'ел'їк'її / нал'їт' йогó і в'їп'їт' / і деї понóс д'їнеца // вєлми рáни гóйїт' гар'їлкою ў банку / гар'їлкою зал'їт' / т'їл'ко не сп'їртом //*

Цінною сировиною для приготування смачного та цілющого варення є **обліпиха крушиновидна** (*Hipporhaë rhamnoides*) (обл'їп'їха), а олію з плодів цієї рослини використовують для лікування опіків: / *обл'їп'їхове мáсло рóб'їят' / да од ожóгов дóбре / казáли кол'їс' баб'ї / да тóже настáївали п'їл'ї / сáхаром засипáл'ї да од кáшл'у п'їл'ї // пересипáйеш йїїї з сáхаром / вонá пускáйе сок / ц'а обл'їп'їха / вид'їл'áйе / сáме головне сок / отдаїе в сáхар / і получ'áйеца такá настóйанка //*

Підбіл звичайний (*Tussilago farfara* L.) (мáту і мáч'уха) та **подорожник великий** (*Plantago major* L.) (подорóжн'їк (подорóжн'ак)) у народній медицині Сарненщини вживають як засіб від кашлю: / *тóже кол'їс' од кáшл'у пáрили // до рáни кладóт' / йогó шче одвáрвайут по мóйему / од простуду / од кáшл'у / йе ж сирóп дáже подорóжн'ака //*

Для посилення апетиту та покращення травлення місцеві травники радять **полін гіркий** (*Artemisia absinthium* L.) (пол'їн (пол'їн, пол'їн'), бил'їнк): / *пол'їн од ап'ем'їта / кол'їс' пáрили да давáли //*

Дуже корисною харчовою та лікувальною рослиною вважають **рев'їнь** (*Rheum*) (рєв'їн' (рєвен')): / *тóже ж в'ел'ми йак'єс кор'їсне / йогó п'їут ч'ї не од сáхара //*

Однією з найвідоміших лікарських рослин (і не лише у цьому районі) є **ромашка лікарська**, яка має широкий спектр лікувальної дії (*Chamomilla recutita* L.) (ромáшка): / *тóже / отак'є /*

антис'епт'їч'не / ромáшки да черед'ї накалатáт' / даї бóде од простуду // ромáшку кол'їс' пáр'їл'ї йак пород'їл'а пород'їца / то пар'їл'ї да давáли ромáшеч'ку / очишчáласа мáтка // ромáшеч'ка / вонá од ус'áкого / вона ж тóже ж / од тóго / од животá / дванáцат'перстóвоў кишк'ї / і по жєнскому / і од чóго вонá / єта ромáшка тóко не л'їчит' / так йак сóнечко йакє тєпле //

Загальновідомо, що **собача кропива** (*Leonurus quinquelobatus* L.) (собáч'а кропива, пуст'їрн'їк (пуст'їрн'ак)) входить до складу заспокійливих ліків офіційної медицини. У народній фітотерапії району, за свідченням респондентів, її використовують для лікуванні нервових розладів, шлунково-кишкових хвороб та захворювань серця: / *вонá од нєрвоў / вонá р'їдко де ростє / прóсто завáр'увáт' і пит' // вонó і н'єрви л'їк'їє / вонó і серд'єч'не / кишєч'ника л'їк'їє / дóуже гáрна росл'їна //*

У районах, багатих на хвойні ліси, завжди особливе місце посідала **сосна звичайна** (*Pinus sylvestris* L.) (сóсна (соснá)), що використовувалася і у вигляді відвару, і як настоянка з бруньок: / *шїшєч'к'ї рвáл'ї / не єт'ї вел'їк'ї / а малєн'к'ї / да тóже настóївал'ї / он ск'їл'к'ї од кáшл'у мóжна нарвáт' ле'кáрства / ал'є тепєр скор'її табл'єткам'ї // настóйвайóт шїшєч'ї / нак'їдат молодєн'к'їх / зелєнен'к'їх шїшєч'ók / зак'їдат' ў банку / і по лóжц'ї пит' / ск'їл'ко хоч' / ск'їл'ко пїї //*

Ще з дитинства всі на Поліссі знають, що найкращими ліками при простудних захворюваннях є чай, до складу якого входять **суниці лісові** (*Fragaria vesca* L.) (суниц'а (суниця)): / *от простуду дóбра вонá //*

У народній медицині краю **чебрець повзучий** (*Thymus serpyllum* L.) (чебрєц', тмин), **череду трироздільну** (*Bidens tripartita* L.) (чередá), **чистотіл великий** (*Chelidonium majus* L.) (ч'їстот'єл) використовують для приготування лікувальних ванн: / *купáйут д'їтєї мал'єн'к'їх / йак от д'їатєз // од шкирнóго захвóрван'а / і так / гєто / ц'ої / чистот'єл // тóже кáжут' шо од вс'ák'їх тих хворóб'єї / йогó т'їл'ко мál'єнко / по кáп'єл'ци кáпáйут // / цв'їном все пáриў //*

Чорниця звичайна (*Vaccinium myrtillus* L.) (черн'їц'а (черн'їца), йáгоди, йáгодóчки) – основний об'єкт ягідного промислу краю. Це і продукт харчування, і лікарська сировина: / *м'їшáйут мал'їну / кáл'їну / черн'їцу / і от простуду // кáжут' трєба черн'їц'ї йїсти / то бóдєш дóбре бáч'їт' // тóже і од голоўнóї бóл'ї //*

І декоративні, і лікарські властивості поєднує **шипшина собача** (*Rosa canina* L.) (шпшїна), з плодів якої часто готують цілющі чаї: / *то так п'їсók з пóч'ок іде шо ў ну / а шче кóр'їн' шпшїни*

*ка́жут' вѣл'ми до́бре пим' // од по́ч'ок / на печ'інку
ду́же до́бре // су́шат / мѣл'ут / йа́годи / ї́йак ч'аї'.*

Висновки. У лексиці народної медицини і лікувальної магії досліджених говірок можна виділити 17 лексико-семантичних груп: 1) назви особи, яка займається лікувальною магією або нетрадиційними засобами лікування; 2) назви на позначення магічних дій, замовлянь; 3) назви особи, яка зазнала впливу дії магії; 4) назви на позначення хвороби; 5) назви на позначення процесу перенесення хвороби; 6) назви на позначення людини, що хворіє; 7) назви на позначення важко хворої людини; 8) назви на позначення хворобливої людини; 9) назви на позначення звільнення від хвороби, одужання; 10) назви на позначення нездужань, насланих словом, лихою думкою, поглядом; 12) назви на позначення хвороб; 13) назви на позначення речей, які стосуються магії; 14) назви на позначення замовлянь; 15) назви особи, яка займається збиранням лікарських рослин; 16) назви особи, яка лікує людей лікарськими рослинами; 17) назви на позначення лікарських рослин.

Щодо найменувань лікарських рослин, то варто зауважити, що значна кількість зафіксо-

ваних номенів одночасно використовується як назва кількох рослин, і, навпаки, відомо випадки позначення одного десигната в тій самій говірці кількома номенами. Сьогодні встановити точно причини такої номінативної динаміки не завжди можна. Одні з найменувань лікарських рослин добре відомі на всій мовній території, тому на їх основі сформувалися загальнозживані та наукові ботанічні флоронімени, інші ж функціонують лише в певних говорах. Часто сама назва рослини вказує на хворобу, яку вона лікує, напр.: деревій звичайний (*Achillea millefolium* L.) *серпор'ізник* (*серпорізнник*), *ма́точник*; чистотіл великий (*Chelidonium majus* L.) *ч'істом'ѣл*; живокіст лікарський (*Symphytum officinale* L.) *живокóст*.

Надбання народних методів лікування як результат багатовікового досвіду народу не потрібно забувати, а спеціалістам різних наук продовжувати докладно вивчати. Вдаючись до засобів народної фітомедицини, потрібно бути дуже обережними й уважними. Перед використанням рослини як фітозасобу важливо правильно ідентифікувати її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікторіна О.М. Лексика народної медицини і лікувальної магії у степових говірках Дніпро-Бузького межиріччя: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Кіровоград, 2009. 22 с.
2. Вакалюк Я.Ю. Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1974. 18 с.
3. Прокопенко В.А. Назви хвороб, способів їх лікування та лікувальних установ у буковинських говорах // Матеріали 19 наукової сесії Чернівецького ун-ту. Секція філологічних наук. Тези доповідей. Чернівці, 1963. С. 6–7.
4. Стрижаківська О.С. Назви хвороб у буковинських говірках: автореф. дис. канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2011. 25 с.
5. Миголинець О. Назви осіб у лексиці народної медицини українських закарпатських говірок // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Ужгород, 2009. Вип. 13. С. 71–75.
6. Миголинець О. Лексика на означення інфекційних хвороб в українських Закарпатських говірках // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Ужгород, 2015. Вип. 20. С. 59–65.
7. Никончук М. В. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. Житомир, 2001. 147 с.
8. Омельковець Р. С. Західнополіські флоронімени, мотивовані лікарськими властивостями рослин // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim. Ryki, 2003. Т. II. С. 37–246.
9. Омельковець Р.С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі. Луцьк: Вежа, 2006. 300 с.
10. Омельковець Р.С. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк: П.П. Іванюк В.П., 2009. 220 с.
11. Козачук Г.О. Лінгвогеографічне дослідження діалектної лексики // Полісся: мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. Київ, 1996. С. 88–93.
12. Толстой Н.И. О лингвистическом изучении Полесья // Полесье. Москва, 1968. С. 27–35.
13. Болтарович З.Е. Народная медицина украинцев. Київ: Наук. думка, 1990. 232 с.
14. Шкарбан А. Знахарство на Поліссі (за експедиційними матеріалами) // Полісся: мова, культура, історія. К., 1996. URL: <http://spadok.org.ua/polissya/zamovlyannya-v-systemi-duchovno-kultury-polissya>.
15. Смык Г.К., Бортняк Н.Н., Балашев Л.С. и др. В краю ландыша и азалии. Київ: Урожай, 1989. 08 с.
16. Омельковець Р.С. Західнополіські найменування звіробою звичайного (*Hypericum perforatum* L.) // Flora I fitonimy na pograniczu polsko-ukrainskim. Lublin, 2006. 106 s.
17. Ігнатенко І. Народна медицина і магія українців. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 320 с.